

Filozofická fakulta Masarykova univerzita Brno
Ústav pedagogických věd

Seminární práce do předmětu Metody a techniky pedagogického výzkumu
na téma

Předurčení k manuální práci: kulturní reprodukce dělníků

Staněk Petr (UČO: 78991)
Pedagogika, 2.ročník

Název

Předurčení k manuální práci: kulturní reprodukce dělníků

Autor

Tomáš Katrňák

Téma

Výzkum se zabývá vzdělanostní reprodukcí dělníků. Jakým způsobem dochází k tomu, že tak velké množství dětí pocházejících z dělnických rodin končí na začátku i na konci devadesátých let s výučním listem? Výzkumná otázka zní: jak a proč se z dětí dělníků stávají zase dělníci? Byla srovnávána dělnická a vysokoškolsky vzdělaná rodina z hlediska ekonomického a kulturního kapitálu, jejich charakteristické chování, hodnoty a postoje vzhledem ke škole a vzdělání.

Teoretická východiska

Autor vychází z názoru, že v moderní společnosti je jedním z determinantů reprodukce socioekonomických nerovností právě vzdělanostní systém. Typ rodinného prostředí, v němž dítě vyrůstalo, a s ním související vzdělání a postoje rodičů, se podílejí na vzdělávací dráze dítěte, jeho úspěšnosti ve škole. Navíc s tím souvisí přístup učitelů k dětem z jakého pochází rodinného prostředí a rozdílné posuzování žáků učiteli. Důležité jsou zde faktory ekonomického a kulturního kapitálu preferované podle východisek, z nichž čerpají jednotliví autoři. Mezi těmito dvěma tábory se nachází Pierre Bourdieu, který zdůrazňuje jak rodinné zázemí, tak roli školy. Autor se zamýšlí nad nízkým ekonomickým a kulturním kapitálem dělníků a pokouší se shrnout některá šetření provedená v české společnosti. Podle nich najdeme mezi oběma srovnávanými skupinami významné rozdíly. Mezi vysokoškoláky dominují volnočasové aktivity jako návštěvy divadel, četba knih, studium jazyků, sport, cestování, estetické činnosti na rozdíl od lidí s nízkým vzděláním, kteří preferují domácí práce, sledování televize, práce na zahradě, četbu časopisů, kutilství aj. Další důležitou otázkou je zde pro autora vztah těchto skutečností k školním výkonům dítěte. Klade zde především důraz na odlišný objem kulturního kapitálu. Žáci z vysokých společenských vrstev se díky znalostem školního vědění a kultury lépe orientují ve školou předepsané látce, dokáží ji rychle a bez větších problémů zpracovat, mají menší problémy s zvládnutím školní zátěže. Oproti tomu žáky z nižších sociálních vrstev, kteří nemají takový objem kulturního kapitálu, označují učitelé jako méně talentované a tito žáci končí na nižších stupních vzdělanostního systému. Zdůrazňuje také, že vlastnictví zdrojů a ochota investovat do získání zdrojů jsou dvě rozdílné hodnoty. Bez zájmu rodičů o investice do předání nebo získání kulturního kapitálu, bez orientace rodičů na školu a vzdělání a konečně bez snahy samotného potomka být ve škole úspěšný, nehrají samotné kapitály významnou roli. Nedostatečné materiální a kulturní zdroje české dělnické rodiny je nutno podle autora doplnit o charakteristiku způsobu života v rodině a o pohledech na školu a vzdělání, které v těchto rodinách najdeme.

Použitý vzorek

Autor vedl rozhovory s dvanácti dělníky a pěti vysokoškoláky.

Všichni dělníci pocházeli z Brna ze sídliště Líšeň, které patří k největším panelovým sídlištím v Brně. Domy zde mají jednotnou výšku a architektonický ráz. Všichni dělníci byli vyučení, pracovali manuálně a byli v zaměstnaneckém poměru. Jejich práce byla rutinní, s malým prostorem pro tvořivost, inovaci, kariéru.

Vysokoškoláci žili rovněž v Brně v Masarykově čtvrti a v Žabovřeskách. Všichni vykonávali nemanuální práci a všichni žili v úplné rodině. Rodiče vysokoškoláků byli také vysokoškoláci a během svého života vykonávali rovněž nemanuální povolání. Všichni tito rodiče žili také v úplné rodině.

Metoda

Dlouhý hloubkový kvalitativní rozhovor, který trval v průměru 1,5 hodiny. Jednalo se o volný nestrukturovaný rozhovor. Autor zmiňuje ochranu informací osobního charakteru změnou příjmení respondentů. U vysokoškoláků vypovídala ve čtyřech případech za rodinu žena a pouze v jednom případě muž. Mladší respondenti, kteří měli příliš malé děti na to, aby mohli hovořit o jejich zkušenostech se školou, hovořili o zkušenostech se vzdělanostním systémem o postojích rodičů k nim a o očekáváních, které k nim rodiče vznášeli. Starší respondenti již hovořili o zkušenostech svých dětí, o svém přístupu k dětem, o svých aspiracích, které do dětí vkládají. Autor na podkladě svých zjištění analyzuje dva koncepty. Vztah mezi dělníky a školou a mezi vysokoškoláky a školou.

Volný a soudržný vztah; Lokalisté a kosmopolité

Analýza rozhovorů ukázala, že dělničtí rodiče investují mnohem méně času a úsilí než vysokoškolsky vzdělaní rodiče do toho, aby jejich dítě získalo dobré vzdělání. Při výběru školy považují, jak uvádí autor, za podstatnější než kvalitu obsahu učiva vzdálenost školy od místa bydliště. Pokud školu nemusejí navštěvovat, tak ji z vlastní iniciativy nenavštěvují. Podle jejich názoru ví dítě nejlépe co má dělat, jak se má připravovat a odpovědnost jakým směrem se bude ubírat jeho vzdělanostní dráha nechávají přímo na samotném dítěti, případně na škole. Nekladou takový důraz na přípravu, dělají s dítětem pouze to nezbytné. Jakmile je dítě starší, nechávají přípravu do školy na něm. Ukázky z rozhovorů:

Otázka: A když jste vybírali školu pro dítě, jak jste se rozhodovali, co tam hrálo roli?

No u nás hrálo roli místo bydliště, aby to bylo blízko...

Otázka: A když jste přišel ze školy domů, co se dělo?

No nejdřív se mě mamka zeptala, co ve škole, co jsem dostal, a já jsem řekl že dneska to ve škole šlo. A když to šlo, tak nebyl problém, a když to nešlo, tak řekla, že se mám učit, že jo?

Vysokoškoláci naopak vybírají školu podle její kvality. Do školy s dětmi více a systematictěji připravují, více dbají na rozvoj verbálních schopností a dovedností dětí, častěji děti přihlašují do knihoven a nejrůznějších zájmových kroužků, více se zajímají o prostředí školy, kterou dítě navštěvuje, a jsou pravidelnými návštěvníky školních akcí a událostí. Vysokoškolákům jde o to aby jejich dítě učivu rozumělo, aby jej vzdělávání bavilo. Dohlížíjí a kontrolují i starší děti, kladou přitom velký důraz na rozvoj jejich kulturních aktivit.

Vysokoškolsky vzdělaní rodiče na rozdíl od dělníků předpokládají, že jejich děti budou ve škole výjimečné a že budou mít jen ty nejlepší známky. Jejich očekávání v vzdělání dětí je vysoké. Ukázky z rozhovorů:

No pochopitelně, že když chodí (děti) do školy, tak od nich jako rodič očekávám dobré známky.

Otázka: A co pro vás znamená dobrá známka? Co je ještě přijatelný a co už není přijatelný?
Podle toho, v které třídě...

Autor dospívá k závěru že mezi školou kam dítě chodí a rodinou dělnických rodičů existuje volný vztah. Rodiče se o školu nestarají, s učením dítěti nepomáhají, ani od dítěte nic neočekávají. Naopak u vysokoškoláků existuje mezi rodinou a školou soudržný vztah. Rodiče jsou dítěti průvodci, neustále mu vysvětlují a objasňují souvislosti, ukazují mu cíl cesty.

Kromě kulturního kapitálu se autor zabývá v menší míře také statusem a ekonomickým kapitálem. Dělníci se ve svých rozhovorech nezaměřovali na vzdělávání. Považovali za samozřejmé že jejich dítě nastoupí do učebního oboru, kde získají učební list a začnou pracovat. Cílem dělníků byl vlastní finanční příjem. Dělníci jsou podle autora lokalisté. Vyvozuje tak z toho, že se orientují především na síť rodiny, přátel, jsou s nimi v silném přátelském těsném kontaktu. Základním cílem jsou pro ně práce, rodina, peníze, příbuzní, přátelé atd.

Vysokoškolákům naopak na úspěchu ve škole záleželo, jejich aspirace byl vysoké. Ve své životní dráze počítali s určitým společenským postavením které jim zaručovalo právě vzdělání. Škola byla zdrojem jejich identity a sebevědomí. Peníze přicházeli na řadu až poté, co dosáhnou odpovídajícího statusu a vzdělání. Během života potkají více lidí než dělníci. Jejich vztah k nim je však formální, vyplývající z jejich postavení. Většina těchto lidí nepatří do jejich života. Jejich vztah k okolí by se dal nazvat kosmopolitní.

Závěry

Autor si na výzkumnou otázku odpověděl svým konceptem volného a soudržného vztahu. Otázkou zůstává nakolik se mu to podařilo. Jak sám uvádí ideální by bylo sledovat několik proměnných zároveň. Socioekonomický status rodiny, kulturní kapitál rodičů, jeho přeměnu v kulturní kapitál dětí, samotný kulturní kapitál dětí a nakonec ještě jejich dosažené vzdělání.

Dalším sporným momentem byl nestejně velký vzorek u dělníků (12) a u vysokoškoláků (5) a jeho rozdílná struktura: někteří byli svobodní, jiní měli vlastní rodiny a navíc byli různého věku.

Autor se věnuje málo problematickým otázkám jako navázání kontaktu s respondenty, jejich případnou (ne)ochoťou což by mohlo vysvětlovat velikost vzorku. Kladné je že sám uvádí ochranu informací osobního charakteru změnou příjmení. Nic už ale neříká o průběhu celého rozhovoru, o použití komunikačních prostředků (pauzy, přitakání, dodatečné vysvětlení, echa apod.). Nedožíváme se nic o záznamu rozhovoru a jeho zpracování. Jestli se jednalo o magnetofonový záznam, videozáznam nebo písemný záznam v průběhu rozhovoru.

Autor se ve své teorii nezabývá několika podstatnými aspekty: Nezmiňuje zajímavou a po tomto výzkum významnou teorii rekonverze: (De Singly str. 26) (...) Její rodiče vlastnili kavárnu s malým obchodem v chudší čtvrti v letech, kdy zavádění velkoprodejen začalo destabilizovat drobné obchody a znehodnocovat tento typ kapitálu. Vložili tedy vše do své jediné dcery, aby byla úspěšná ve škole. Finančně se obětovali a platili jí dobrou soukromou školu, aby neměla jinou starost než školní prospěch ve škole. Na konci vyprávění získá

hrdinka školní kapitál - vysokoškolský diplom z filozofie - vyšší než měli její rodiče. Její společenské postavení však není o mnoho vyšší než postavení rodičů - stává se učitelkou literatury. Z generace na generaci se tak objem kapitálu změnil méně než jeho struktura...

Porovnává příliš "černobíle" kulturní a ekonomické kapitály Statické dělnické rodiny a Rodiny odborníků. Přínosem by byla větší diferenciací možného přístupu rodin ke vzdělání dětí např. jak vymezují Havlík R. a Kořa J. na str. 91-92. Vzhledem k zajímavosti tématu kulturního kapitálu uvádím v literatuře několik odkazů na danou problematiku.

Literatura

Bourdieu P., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998

De Singly F., *Sociologie současné rodiny*, Praha: Portál 1999

Giddens A., *Sociologie*, Argo, Praha 1999

Havlík R., Kořa J., *Sociologie výchovy a školy*, Praha: Portál 2002

Katrňák T., Předurčení k manuální práci: kulturní reprodukce dělníků, in Plaňava I., Pilát M.(eds.), Děti, mládež a rodiny v období transformace, Brno: Barrister & Principal 2002 str. 25-52

Maťejů P., Řeháková B., *Úloha mentálních schopností a sociálního původu ve formování vzdělanostních aspirací*, in *Sociologický časopis* 28 1992 str. 613-635

Maťejů P., Straková J., *Role rodiny a školy v reprodukci vzdělanostních nerovností*, in *Sociologický časopis* 39 2003 str. 625-652

Možný I., *Sociologie rodiny*, Praha: SLON 1999